

О. М. Дзиговський, Д. О. Масюта

АМФОРНА ТАРА З САРМАТСЬКИХ ПОХОВАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК БУДЖАКА (остання третина II—III ст. н. е.)

В статті розглянуто амфорний матеріал, що походить з сарматських поховальних комплексів Буджака останньої третини II—III ст. н. е. Колекція даної тари складається з амфор варіантів С IVC і С IVD за С. Ю. Внуковим, варіанту I B за А. Опайцем та посудин невизначених різновидів. В свою чергу, амфори С IVD можуть бути розділені на підваріанти С IVD₁ та С IVD₂.

Ключові слова: римський час, Буджацький степ, сарматські поховальні комплекси, амфори, винна тара.

Знахідки амфорної тари в сарматських комплексах зазначеної території порівняно не чисельні. Вони відомі в самих могилах сарматів, культових ямах, насипах та ровах поховальних споруд цих кочовиків і репрезентовані як цілими посудинами так і, у переважній більшості, їхніми фрагментами. Незважаючи на те, що матеріальна культура сарматів Буджака тривалий час перебуває під пильною увагою вчених, ця категорія археологічного матеріалу дуже рідко була об'єктом спеціальних досліджень. Окремі екземпляри керамічної тари з Буджаку розглядаються в монографії О. В. Симоненко, присвяченій римським імпортам у сарматів Північного Причорномор'я (Симоненко 2011, с. 145—148, 235, рис. 88: 2—5; 89). Нещодавно було опубліковано статтю А. Попи, в якій досліджувався амфорний імпорт варварських племен, що мешкали на територіях, розташованих поблизу від кордонів римських провінцій Дакія та Нижня Мезія (Рога 2016). В ній враховано лише частину з опублікованих посудин, виявлених у Дунай-Дністровському межиріччі. До того ж ідентифікація окремих знахідок доволі суперечлива.

Метою нашої статті є ретельне вивчення амфорної тари, що надходила до сарматів Буджака в останній третині II—III ст. н. е. Для цього до наукового обігу вводяться матеріали археологічних розкопок курганних могильників на півдні Одеської області¹. Також розглядаються вже опубліковані знахідки керамічної тари.

Амфори варіанту С IVC за С. Ю. Внуковим. В археологічній літературі амфори, котрі будуть розглянуті нижче, найчастіше відносять до типу С за Д. Б. Шеловим (Шелов 1978, с. 18, рис. 6). Проте С. Ю. Внуков аргументовано довів, що вони є одним з варіантів тривало існуючого типу світлоглиняної вузькогорлої тари (С IV; Внуков 2003, с. 118; Внуков 2006, с. 16, рис. 1: 9).

Для цього різновиду амфорної тари притаманне високе вузьке горло, що поступово розширюється до низу. Вінець оформлений у вигляді валика, максимально розширеного у верхній частині, та з чітким вертикальним виступом. Ручки овальні в перетині, з зовнішнього боку профільовані асиметричним гребенем, розсіченим глибоким повздовжнім врізом. Одним кінцем вони кріпляться до горла, під вінцем, а іншим — до нижньої частини плечиків посудини. Реберчастий тулуб має яйцеподібну форму та плавно переходить у ніжку в вигляді вузького кільцевого піддону, що розширюється донизу (Внуков 2016, с. 41, 43, рис. 1: 11, 12; 4: 3—10).

Досліджувані посудини виготовлені з керамічної маси, типової для всіх світлоглиняних вузькогорлих амфор. Вона доволі крихка, має колір жовтого, темно-жовтого та, інколи, червоного відтінків. Зміни в забарвленні черепка викликані порушеннями в режимі обпалу кера-

1. Матеріали зберігаються в фондах Одеського археологічного музею НАН України.

міки (Внуков 2006, с. 54, 55; 2013, с. 24, рис. 2: 1—4). Формувальна маса містить візуально помітні включення кварцу, піску, коричневих часток. Дуже часто до її складу входять штучні домішки вулканічного андезито-базальтового морського піску (Внуков 2013, с. 24). Результати петрографічних аналізів глиняного тіста свідчать, що такі амфори були виготовлені у Південному Причорномор'ї — на території Гераклеї Понтійської (Внуков 2006, с. 43, 48—56).

Морфологічні ознаки амфор варіанту С ІVС притаманні для тари, призначеної для транспортування рідини. В римську епоху Гераклея Понтійська була найбільшим у причорноморському регіоні виробником та експортером вина (Внуков 2016, с. 36), в той час як маслини у цьому античному центрі не культивувалися (Внуков 2006, с. 232). Очевидно, що в усіх світлоглиняних вузькогорлих амфорах містилось саме вино. Воно було дешевим і не відрізнялось високими смаковими якостями. На думку С. Ю. Внукова, саме його мешканці Ольвії називали «поганим вином» (Внуков 2006, с. 232).

Раніше досліджуваний різновид амфороної тари датували кінцем I — початком II ст. н. е. (Абрамов 1993, с. 46), II ст. н. е. (Шелов 1978, с. 18), II—III ст. н. е. (Зеест 1960, с. 118). С. Ю. Внуков, проаналізувавши матеріали закритих комплексів археологічних пам'яток Північного та Північно-Західного Причорномор'я, прийшов до висновку, що початок виробництва амфор варіанту С ІVС припадає на другу чверть II ст. н. е. (Внуков 2006, с. 163—167). Імовірно, така тара виходить з вжитку наприкінці II — на початку III ст. н. е. (Внуков 2016, с. 43).

Ареал розповсюдження амфор варіанту С ІVС дуже широкий. Він охоплює Західне (Paraschiv 2013, р. 214, fig. 3), Східне (Khalvashi 2010, р. 33, 34; pl. 18: 1b), Північне, Північно-Західне та Південне Причорномор'я, Верхнє Подністров'я, Побужжя, Середнє Подніпров'я (Внуков 2006, с. 182, 183). Такі посудини надходили навіть до Східного (Hayes 1983, р. 147, fig. 21, 32; Orait, 2010, р. 111, fig. 1: 3) та Західного (Panella 1986, р. 628, fig. 2) Середземномор'я. Окремі знахідки зафіксовані при дослідженні сарматських могильників румунського Подунав'я, Волго-Донського межиріччя, басейну р. Вороніж (Внуков 2006, с. 182).

Вино, що містилось у тарі варіанту С ІVС, користувалось високим попитом і у кочових племен Буджака. На це вказують результати археологічних розкопок. Найбільша їх кількість походить з курганного могильника біля с. Нагірне. Уламок горла від однієї амфори та фрагменти профільних частин від ще п'ятьох посудин виявлені у комплексі тризни кургану 1 (рис. 1: 2—4, 6—8; Гудкова и др., 1979, с. 43)¹. До нього також входили уламки амфор варіан-

ту С ІVД за С. Ю. Внуковим (рис. 2: 4—7), які дозволяють визначити час утворення комплексу в межах кінця II — початку III ст. н. е.

Ствол ручки посудини варіанту С ІVС знайдений серед уламків світлоглиняної вузькогорлої тари під час зняття насипу кургану 3 (рис. 1: 5; Гудкова и др. 1979, с. 43)². Горло такої ж амфори містилось і у заповненні рову кургану 13 (рис. 1: 1)³.

До пізнього випуску амфор досліджуваного різновиду, або до перехідної форми між посудинами варіантів С ІVС та С ІVД, відноситься горло амфори, що походить з рову II сарматського могильника, розкопаного біля с. Холмське (Гудкова, Фокеев 1984, с. 6, рис. 8: 20, 21)⁴. В його верхній частині відгиснено клеймо, літери на якому повністю реконструювати не вдається. У прямокутній рамці розміщено Н(...) (рис. 1: 9).

Амфори варіанту С ІVС виявлені також в похованні 1 кургану 1 біля с. Первомайськ, похованні 1 кургану 3 поблизу с. Кирнаєць, похованні 2 кургану 3 могильника Суворове (Рикман, Хынку 1970, с. 36, 37, рис. 3; Гросу 1990, с. 75, 78, рис. 24: 21).

Амфори варіанту С ІVД за С. Ю. Внуковим. В еволюційному ряді світлоглиняної вузькогорлої тари ці посудини прийшли на зміну амфорам варіанту С ІVС за С. Ю. Внуковим. Їх часто включали до класифікацій керамічної тари римського часу. Проте найбільш поширена номенклатура, запропонована Д. Б. Шеловим (тип D; Шелов 1978, с. 18, 19, рис. 7) або С. Ю. Внуковим (варіант С ІVД; Внуков 2006, с. 16, рис. 1: 10; 2016, с. 43, 44, рис. 1: 13; 4: 11—18).

Досліджувані амфори мають дуже вузьке, коротке конічне горло, що завершується валикоподібним вінцем, вертикальний виступ якого виражений нечітко, а у деяких екземплярів взагалі відсутній. Ручки овальні в перетині, з зовнішнього боку профільовані невисоким гребенем. Одним кінцем вони кріпляться до горла, трохи нижче вінця, а іншим — до нижньої частини плечиків. Тулуб яйцеподібний з ребрчастою поверхнею. Ніжка сформована у вигляді низького та вузького рудиментарного кільцевого піддону (Внуков 2016, рис. 1: 13; 4: 11—18). Для амфор варіанту С ІVД характерна тенденція до зменшення пропорцій у порівнянні з попередніми різновидами світлоглиняної вузькогорлої тари. Їх обсяг може варіюватись від 2,27 до 5,45 л (Ильяшенко 2013, с. 63, табл. 6).

Серед посудин варіанту С ІVД виокремлюється нечисленна група виробів, що відрізняються недбалістю формовки та невеликими розмірами. Для них властивий підтрикутний в перетині вінець, менші ручки, бікопична форма тулуба та суцільна, або з неглибокою виїмкою у підосві, ніжка (Юрочкин, Труфанов 2007,

1. Шифри: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 1, тризна, № 1, 3, 25, 29, №..., №...4.

2. Шифр: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 3, насип, № 3.

3. Шифр: ИзАЭ-82, Нагорное, к. 13, ров, № 178.

4. Шифр: ИзАЭ-78, Холмское, 240, ОАМ 88759.

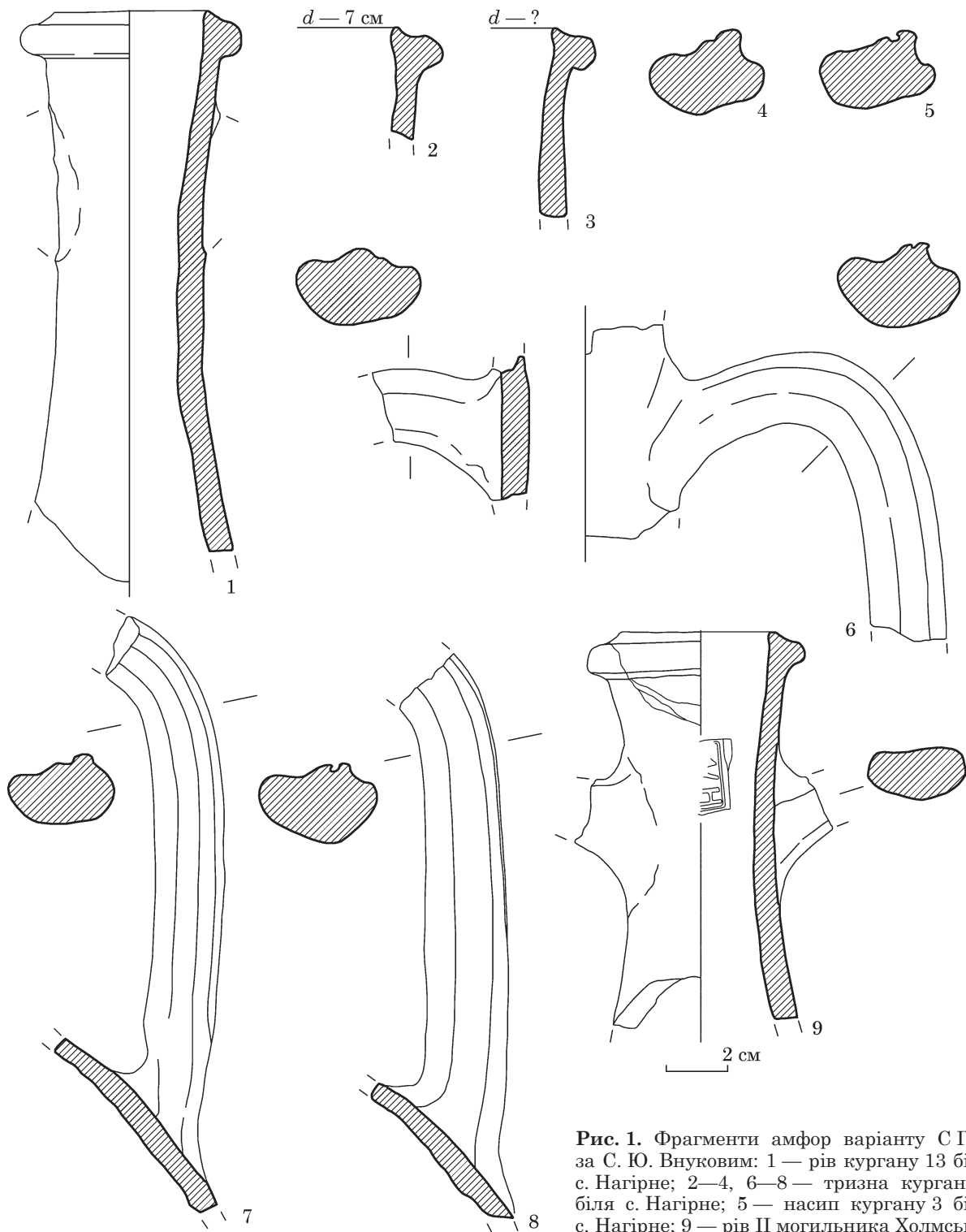

Рис. 1. Фрагменти амфор варіанту С ІVС за С. Ю. Внуковим: 1 — рів кургану 13 біля с. Нагірне; 2—4, 6—8 — тризна кургану 1 біля с. Нагірне; 5 — насип кургану 3 біля с. Нагірне; 9 — рів II могильника Холмське

рис. 4: 7, 25; Диденко 2014, с. 37, рис. 1: 1, 13, 21; 2: 1, 8).

Грунтуючись на формальних ознаках, О. А. Труфанов запропонував поділ досліджуваного різновиду амфор на ранній та пізній варіанти. До першого він зарахував «класичні» посудини, а до другого — невеликі, недбало сформовані екземпляри (Труфанов 2009, с. 131). Використовуючи номенклатуру С. Ю. Внукова, пропонуємо розділити амфори С ІVД на підваріанти С ІVД₁ та С ІVД₂, що спів-

відносяться з раннім та пізнім варіантами у О. А. Труфанова.

Формувальна маса, з якої виготовлені ці посудини, за візуальними характеристиками ідентична глиняному тісту амфор варіанту С ІVС за С. Ю. Внуковим. Їх виробництво також здійснювалось у Гераклеї Понтійській, на що вказують як результати петрографічних аналізів (Внуков 2006, с. 43, 48—56), так і знахідки уламків тари варіанту С ІVД у керамічній майстерні неподалік від цього антично-

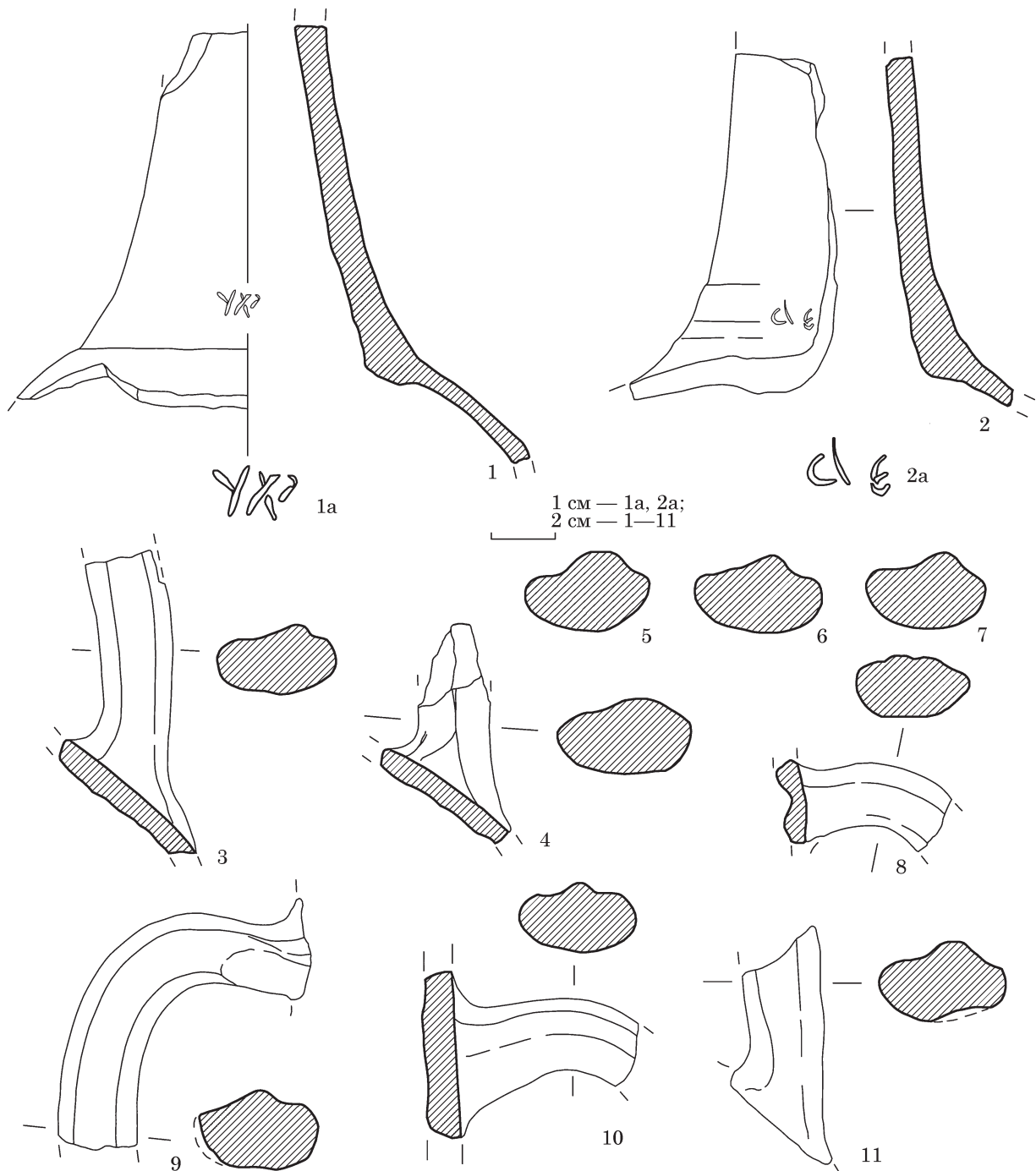

Рис. 2. Фрагменти амфор підваріанту С IVD₁ за С. Ю. Внуківим (1–7, 9–11) та тари невизначеного типу (8): 1 — поховання 1 кургану 8 біля с. Дивізія; 2, 3 — яма 2 кургану 1 біля с. Нагірне; 4–8 — тризна кургану 1 біля с. Нагірне; 9–11 — курган 1 біля с. Білолісся

го центру (Arsen'eva, Kassab Tezgör, Naumenko 1997, p. 189, fig. 14).

Вочевидь, ці посудини, як і вся пізньогераклейська амфорна тара, призначались для перевезення та зберігання вина (Внуків 2006, с. 232).

Такі амфори відносили до II–III ст. н. е. (Зеест 1960, с. 118), кінця II — першої половини III ст. н. е. (Абрамов 1993, с. 46), першої половини III ст. н. е. (Шукин 1968, с. 42, 43; Шелов 1978, с. 18, 19; Abadie-Reynal 1999, p. 255, 256). С. Ю. Внуків спочатку припустив, що час їх побутування припадає на останню чверть II — другу половину

III ст. н. е. (Внуків 2006, с. 167). Нещодавно він відніс початок виробництва посудин, що відповідають підваріанту С IVD₁, до кінця II ст. н. е., а його припинення — до 264 р. н. е. (Внуків 2016, с. 44). В. Ю. Юрочкин та О. А. Труфанов датують амфори, які співвідносяться з підваріантом С IVD₂, 260/270–310/320 рр. (Юрочкин, Труфанов 2007, с. 366, рис. 4). С. В. Діденко визначає час побутування цих амфор у межах другої половини III — початку IV ст. н. е. (Діденко 2014, с. 35–38, 46, табл. 1). Необхідно відзначити, що основні комплекси, на які у своєму дослідженні

спирається автор, походять з сарматського могильника Градешка у Буджаку (Діденко 2014, с. 35—37, рис. 1).

Амфори підваріанту C IVD₁ — найбільш поширений різновид понтійської тари пізньоримського часу. Причому вино, що в них містилось, було дуже популярним як у населення античних міст та їх сільської округи, так і у варварських племен. Знахідки таких посудин походять з археологічних пам'яток Добруджі, Нижнього Подунав'я, Північного та Південного Причорномор'я, Середнього Подніпров'я, Верхнього Подністров'я, Прикарпаття, Подоння, Північного Кавказу, Поволжя та Західного Казахстану (Внуков 2006, с. 183, 184; Иванова 2013, с. 125, 126, 129). У Східне Причорномор'я вони надходили зрідка (Внуков 2006, с. 184; Khalvashi 2010, pl. 18: 1b).

Посудини підваріанту C IVD₂, натомість, дуже рідкісні. Їх одиничні екземпляри походять з варварських могильників Дружне в Центральному Криму (Труфанов 2009, с. 131) та Оселівка у Середньому Подністров'ї (Діденко 2014, с. 37, рис. 2: 8). Вірогідно, до цього різновиду тари також можна віднести посудини, виявлені в комплексах Ольвії третьої чверті / кінця III ст. н. е. (Крапивина 1993, с. 94), та уламки амфор з поселення Рідний Край 3 на Лівобережжі Дністра (Діденко 2014, с. 35).

Під час досліджень курганних могильників Буджака знайдені посудини обох підваріантів. Так, наприклад, три фрагменти ручок амфор підваріанту C IVD₁ виявлені у насипі кургану 2, розкопаного біля с. Білолісся (рис. 2: 9—11)¹. Уламки ручок від чотирьох амфор підваріанту C IVD₁ входили до комплексу тризни кургану 1, розташованого поблизу с. Нагірне (рис. 2: 4—7; Гудкова и др. 1979, с. 43)². Він, як зазначалося вище, датується кінцем II — початком III ст. н. е. В насип цього кургану було впущено дві ями, одна з яких містила фрагменти каліптерів та стінок світлоглиняних вузькогорлих амфор, а також ручку посудини підваріанту C IVD₁ (рис. 2: 3; Гудкова и др. 1979, с. 44)³. Вочевидь, такій амфорі належить і уламок горла, в нижній частині якого по сирій глині (тобто одразу після формовки) гострим предметом прокреслено літери АЕ в курсивній формі (рис. 2: 2)⁴.

Ще один уламок горла з написом, нанесеним перед просушуванням та обпалом виробу, виявлено в похованні 1 кургану 8 могильника біля с. Дивізія (рис. 2: 1; Субботин, Тощев, Фокеев, 1985, с. 45, табл. 32: 16—18)⁵. По центру, над місцем переходу горла у плечі амфори, розміщено монограму УХР. Верхню частину горла відбито, проте особливості формовки дозволяють

віднести цю знахідку до підваріанту C IVD₁ за С. Ю. Внуковим. Відмітки на посудинах з Нагірного та Дивізії пов'язані з виробництвом і, можливо, являють собою позначки майстрів. Не виключено, що літери — це скорочення імен⁶. Такі написи на амфорах підваріанту C IVD₁ зустрічаються зрідка. Більш поширені клейма (рельєфні або енгліфічні) у вигляді окремих літер та монограм, які також наносили на горла (Штаерман 1951, с. 40—43, рис. 6; Кропоткин 1970, с. 10, 12, табл. I; Шелов 1978, с. 19). Проте останні ставили шляхом відтискання на поверхні виробів спеціальних штампів. Можливо, вони містять інформацію про власників керамічних майстерень або оффіцинаторів, що працювали на них. Дуже часто на посудини наносили позначки червоною фарбою, проте це відбувалось вже після обпалу кераміки. Написи фарбою (dipinti) насамперед пов'язані не з тарою, а з товаром, що в ній містився, та з торговельними операціями, під час яких здійснювалось їх надходження (Ільяшенко 2013, с. 130).

Цілий екземпляр амфори даного різновиду походить з поховання 1 кургану 16, що розташовувався на околиці с. Оленешть, та дві фрагментовані посудини знайдені у похованні 1 кургану 4 біля с. Урсоая (Гросу 1990, с. 85, 89, рис. 26: 7; 27: 1).

Знахідки рідкісних амфор підваріанту C IVD₂ у Буджаку зафіксовані лише серед матеріалів могильника Градешка, розташованого на лівому березі р. Дунай, між селами Орлівка та Новосільське. Таку посудину з відбитою верхньою частиною горла та ручок знайдено в похованні кургану 26 (Гудкова, Редина 1999, с. 184, рис. 3: 17), яке відноситься до другої половини III ст. н. е. (Васильев, Дзиговский 2003, с. 324). Цілий екземпляр виявлено в комплексі кургану 9 (рис. 3: 1; Гудкова, Редина 1999, с. 180, рис. 2: 13). На нижню частину його горла фарбою нанесено напис ПАΥΛΙ (рис. 3: 1a), який, ймовірно, є скороченням одного з імен: Παυλιανός, Παυλινός, Παυλιανός, Παυλίνα, Παυλίνοσ. З зворотного боку горла також розміщено dipinto у вигляді комбінації літер ТУ або ГУ (рис. 3: 1b). Над ніжкою, по сирій глині прокреслено позначку в вигляді перевернутої літери Х⁷. Комплекс, до складу якого входила ця знахідка, датується кінцем III ст. н. е., можливо, початком IV ст. н. е. (Васильев, Дзиговский 2003, с. 324).

Нижню частину амфори підваріанту C IVD₂ зафіксовано і у похованні 1 кургану 7 (рис. 3: 2; Дзиговский, Субботин 1986, с. 151, рис. 1: 5). Проте воно було здійснене вже на початку

1. Шифри: ДДЭ-80, Белолесье, к. 2, насыпь, № 47—49.
2. Шифри: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 1, тризна, № 20, 23, 26, 27.
3. Шифр: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 1, я. 2, № 1.
4. Шифр: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 1, я. 2, № 2.
5. Шифр: ДДЭ-85, Дивизия, к. 8, п. I, № 76.

6. Автори щиро вдячні С. М. Ільяшенко за допомогу в інтерпретації написів на амфорах з Нагірного, Дивізії та Градешки.
7. Шифр: ОАО-84, Градешка, к. 9, п. 1, № 54. Діаметр вінця амфори дорівнює 4 см, максимальний діаметр тулубу — 17 см. Загальна висота посудини складає 36,6 см.

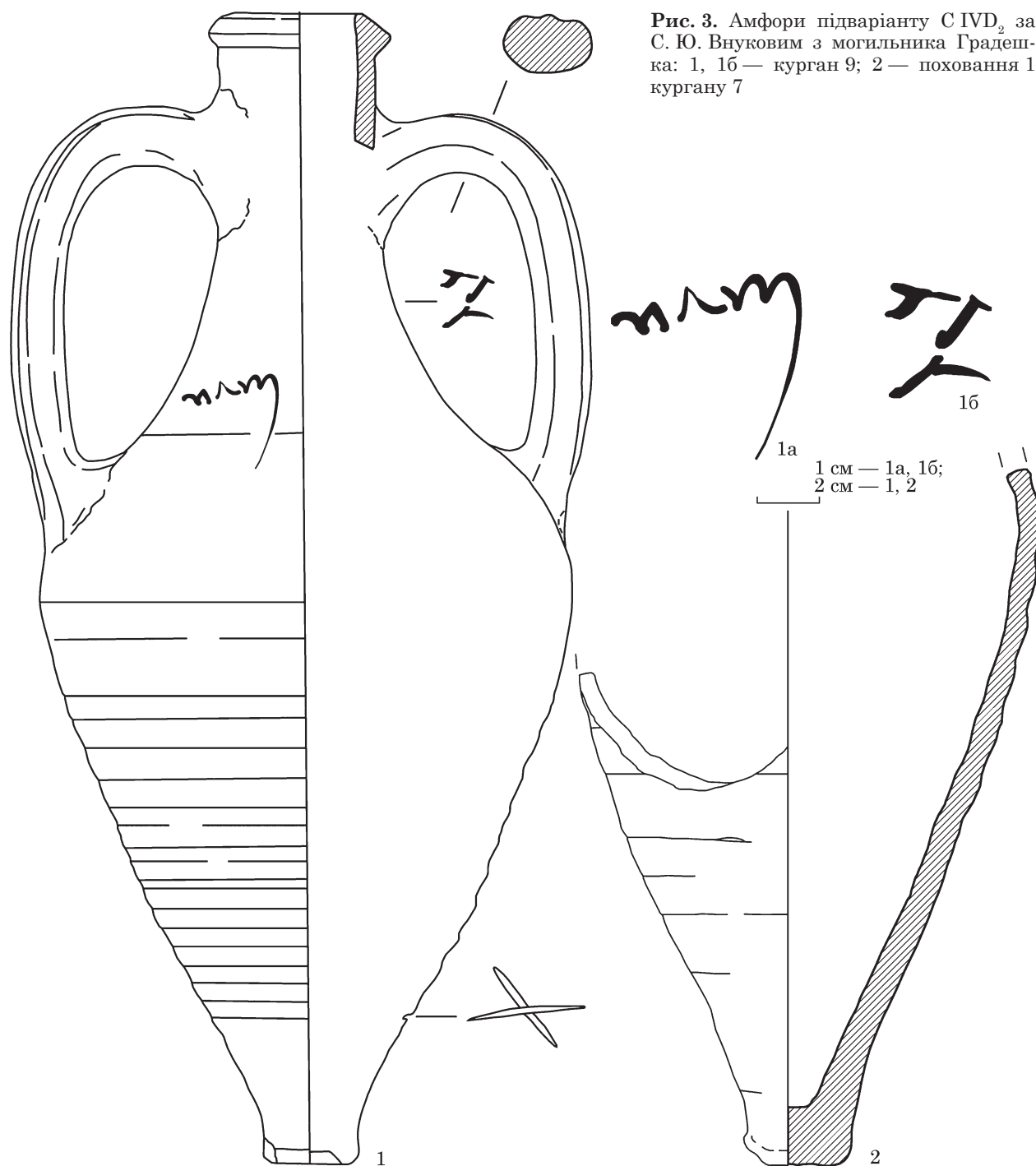

Рис. 3. Амфори підваріанту C IVD₂ за С. Ю. Внуковим з могильника Градешка: 1, 16 — курган 9; 2 — поховання 1 кургану 7

IV ст. н. е. (Васильев, Дзиговский 2003, с. 324; Симоненко 2011, с. 146). Від розглянутих вище посудин цей екземпляр відрізняється формою ніжки. Вона суцільна, без неглибокої виїмки у підосві ¹.

Амфора варіанту I B за А. Опайцем. З сарматських могильників Буджака походить одна

1. О. В. Гудкова та Є. Ф. Редіна віднесли сарматські поховання могильника Градешка до другої половини III — початку IV ст. н. е. (Гудкова, Редіна 1999, с. 189). С. В. Діденко датував амфори з поховання 1 кургану 7 та кургану 26 кінцем III ст. н. е., а з кургану 9 — рубежем III/IV ст. н. е. — 330 рр. н. е. (Діденко 2014, с. 35, 37, табл. 1).

фрагментована амфора варіанту I B за класифікацією керамічної тари Добруджі, розробленої А. Опайцем (Oraiț 1980, р. 294, pl. I: 2). Згодом дослідник відніс такі вироби до типу 3 «столових» амфор (Oraiț 2003, р. 216, fig. 6). Вони також відповідають амфорній тарі варіанту 3a за А. Радулеску (Rădulescu 1976, р. 103, 104, pl. VII: 2) та типам XIII за К. Скорпаном (Scorpan 1977, р. 278, 279, fig. 17) і 34 за П. Дичеком (Dyczek 2001, р. 242—247, fig. 161). Морфологічно близькі посудини Л. Белаяц об'єднала у тип XXXII (Bjelajac 1996, с. 101—103, sl. XXXVI).

Уламки вінця, стінок та дна такої амфори були виявлені під час дослідження похован-

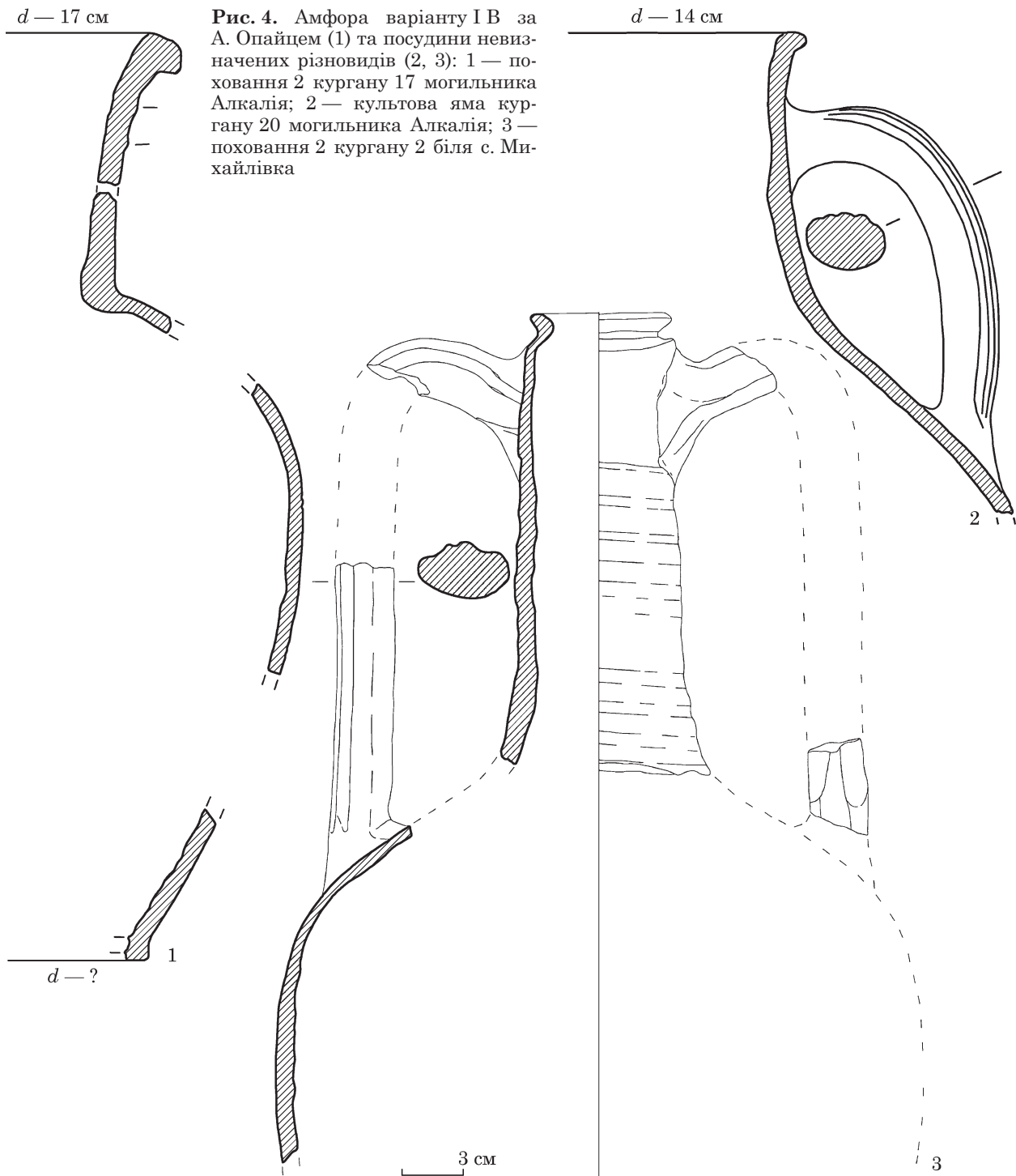

Рис. 4. Амфора варіанту ІВ за А. Опайцем (1) та посудини невизначених різновидів (2, 3): 1 — поховання 2 кургану 17 могильника Алкалія; 2 — культова яма кургану 20 могильника Алкалія; 3 — поховання 2 кургану 2 біля с. Михайлівка

ня 2 кургану 17 могильника Алкалія, розташованого біля с. Широке (рис. 4: 1; Субботин и др. 1987, с. 105)¹. Форму цієї посудини можна встановити за цілим екземпляром, що походить з Діногеції (Ораїт 1980, р. 294, pl. I: 2). Його усічено-конічне горло завершується вінцем у вигляді відігнутого назовні валика. Ручки кручені, одним кінцем кріпляться до горла значно нижче вінця, іншим — до нижньої частини плечей амфори. Округлий, майже сферичний тулуб переходить у дно, оформле-

не у вигляді широкого і невисокого кільцевого піддону.

Діаметр вінця складає 17 см, максимальний діаметр тулуба — 34,5 см, діаметр кільцевого піддону — близько 10 см. Загальна висота виробу дорівнює 45 см (Ораїт, Paraschiv 2013, fig. 10). Обсяг подібних посудин коливається в інтервалі від 18 до 25 л (Ораїт 2017, р. 588).

Вони виготовлені з щільної формувальної маси, що містить вапнякові частки та мушлі моллюсків (Ораїт 1980, р. 291). До глиняного тіста частини амфор входять пісок та слюда (Duszek 2001, р. 243). Під час обпалу глина набуває чер-

1. Шифр: ДДЭ-87, к. 17, п. 2, № 78.

воно-помаранчевого, коричневого або сірого кольору (Ораїт 2003, р. 216). Зовні вироби часто вкриті ангобом червоно-коричневого або чорного кольору (Ораїт 1980, р. 291). На думку П. Дичека, забарвлення черепка цих посудин залежить від місця їх виробництва. Так, сірий колір характерний для амфор, виготовлених у пунктах, розташованих вздовж верхньої та середньої течії р. Дунай, а червоно-коричневий або коричневий — у Нижньому Подунав'ї (Duczek 2001, р. 243). Обпал фрагментів посудини, знайденої в Алкалії, нерівномірний, в наслідок чого вони мають червоний та сірий колір. У зламі черепка візуально помітні домішки піску, вапняку, мушлі моллюсків, залістисті частки.

Виробництво тари досліджуваного типу було організовано у Подунав'ї — на території провінцій Верхня (Vjelajac 1996, с. 95, 96, 101) та Нижня Мезії (Ораїт 1980, р. 294; Ораїт 2003, р. 216).

Ці амфори А. Опайц відносить до «столових», хоча і відзначає, що форма таких посудин робила їх придатними для транспортування невеликими річками та наземними шляхами (Ораїт 2003, р. 218). До того ж, амфори типу І за А. Опайцем мають певні морфологічні подібності з плоскдонною тарою типів Gauloise 1, 3—5, які призначались для перевезення вина (Peacock, Williams 1991, р. 142—148, fig. 70, 72—74). Вочевидь, саме цей продукт, виготовлений у населених пунктах дунайських провінцій Римської імперії, транспортували в досліджуваних посудинах (Duczek 2001, р. 247). Скоріш за все, його смакові властивості не були високими (Ораїт 2003, р. 218).

Можливо, саме через це амфори типу І за А. Опайцем не отримали значного розповсюдження. Разом з тим, їх знахідки зафіксовані на території провінцій Верхня Мезія (Vjelajac 1996, с. 102, 103, sl. XXXVI), Нижня Мезія, Норік, Реція, Германія, Паннонія (Duczek 2001, р. 247, fig. 165). Найбільш поширені вони у Нижньому Подунав'ї, де зустрічаються під час археологічних досліджень як міст, так і сільських поселень (Ораїт 2017, р. 588). Вином, що містилось в таких амфорах, забезпечувались римські військовослужбовці (Ораїт 2017, р. 587). На думку П. Дичека, їх навіть могли виготовляти у керамічних майстернях, пов'язаних з армією Римської імперії (Duczek 2001, р. 245).

Що стосується посудин варіанту І В, до якого відноситься знахідка з Алкалії, окрім вищезгаданого цілого екземпляру з Діногетії (Scorpan 1977, fig. 17: 4; Ораїт 1980, р. 294, pl. I: 2), уламки профільних частин, що можуть належати до цього різновиду амфорної тари, виявлені у Троєзмісі (Ораїт 2003, р. 216), Тірі¹, Горгішпії (Алексеева 1997, табл. 110: 31; 113: 2), Пантикапеї (Голофаст 2010, с. 93, 105, 106; рис. 16: 3—6; 28: 18; 29: 17—19).

Випуск амфор типу І за А. Опайцем здійснювався з кінця І по VI ст. н. е. включно (Duczek

2001, р. 247; Ораїт 2003, р. 215), а його пік припав на II—III ст. н. е. (Ораїт 2017, р. 587). Посудина варіанту І В у Діногетії датується II ст. н. е. (Ораїт 1980, р. 293; Ораїт 2003, р. 217). В Горгішпії вони походять з археологічних комплексів II — середини III ст. н. е. (Алексеева 1997, с. 107), а у Пантикапеї — другої чверті / кінця II — середини III ст. н. е. (Голофаст 2010, с. 109). Поховання 2 кургану 17 могильника Алкалія, до складу поховального інвентарю якого входила така амфора, було здійснено у інтервал між останньою третьою II — серединою III ст. н. е.

Амфори невизначених різновидів. Серед керамічної тари, що досліджується, присутні декілька знахідок, котрі неможливо співвіднести з відомими різновидами амфор. Так, з культової ями, впущеної у насип кургану 20 могильника Алкалія, походять фрагменти горловини та тулубу посудини, якій не вдалось підібрати аналогій (рис. 4: 2; Субботин и др. 1987, с. 109, табл. 71: 5)². Її широке, пряме, майже циліндричне горло плавно переходить у тулуб. Вінець оформлений у вигляді невеликого валика. Ручки овальні в перетині, з зовнішнього боку профільовані чотирма повздовжніми неглибокими жолобками. Вони петлеподібні й кріпляться до горла, значно нижче вінця, та до плечей керамічного виробу. Амфора збереглась на висоту 22,3 см, діаметр її вінця складає 14 см при максимальному діаметрі у 33,4 см. На горлі, а також на стінках тулубу є сліди ремонту у вигляді круглих наскрізних отворів. Посудина виготовлена з щільного глиняного тіста рожево-червоного кольору, яке містило рідкісні включення вапнякових часток.

Не відомо, для транспортування яких товарів була спочатку призначена досліджувана амфора. Сліди ремонту вказують на її вторинне використання. Ймовірно, перед остаточним виходом цієї посудини з вжитку, в ній містились тверді, сипучі продукти.

Необхідно відзначити, що профільованням ручок вона дуже близька до амфор типу 80 за І. Б. Зеест (Зеест 1960, табл. XXXIII: 80). Проте в останніх ручки більш вигнуті. До того ж, у цього різновиду тари інша форма вінців — вони масивні, невиділені, а їх зовнішня поверхня профільована двома глибокими жолобками. Відрізняються амфори типу 80 за І. Б. Зеест і за візуальними характеристиками керамічної маси. Вона має коричневий, червоно-коричневий або червоно-помаранчевий колір та містить домішки кварцу, залістистих часток, вапняку (Duczek 2001, р. 154; Bezeczyk 2013, р. 174). Інколи до її складу також входять включення дрібних часток слюди (Кленина, 2004, с. 29). Більшість дослідників визначають час побутування цього різновиду керамічної тари в межах II—III ст. н. е. (Зеест 1960, с. 114, 115; Кленина 2004, с. 29; Иванова 2013, с. 119). Можна при-

1. Особисті спостереження Д. О. Масюти.

2. Шифр: ДДЭ-87, Алкалія 20 / яма, к. 20, п. № 81, ОАМ 92076.

пустити, що прототипом для посудини з Алкалії послужила форма амфор типу 80 за І. Б. Зеест.

Уламок ручки амфори нелокалізованого центру був знайдений у вже згаданому вище комплексі тризни кургану 1 могильника Нагірне, який утворився наприкінці II — на початку III ст. н. е. (рис. 2: 8)¹ Вона сплющено-овальна в перетині, профільована невисоким гребенем, розсіченим неглибоким повздовжнім жолобком. Фрагмент вкриває червоно-коричневий ангоб. Уламок обпалений нерівномірно — у зламі глина має темно-сірий та коричневий колір. Вона містить пісок, кварц, рідкісні частки слюди, також помітні порожнини, що утворилися в результаті розкладання вапняку.

З поховання 2 кургану 2, дослідженого біля с. Михайлівка, походять фрагменти верхньої частини світлоглиняної вузькогорлої амфори, яку за візуальними характеристиками глини слід віднести до продукції Гераклеї Понтійської (рис. 4: 3). Разом з тим, ця посудина не відповідає жодному з варіантів типу C IV за С. Ю. Внуковим. Її відрізняють реберчасте горло з припухлістю та виступом-гранню в верхній частині, а також глибокий жолобок під відігнутим вінцем. Вірогідно, вона була виготовлена наприкінці II — в першій половині III ст. н. е., а взірцем для їх форми могли послужити східносередземноморські амфори типу Kapitän II (Дзиговский, Масюта, у друці).

Майже всі досліджувані амфори були зафіксовані серед матеріалів тризн або поховального інвентарю. Не викликає сумнівів, що ці посудини використовувались за своїм прямим призначенням, тобто в якості тари для продуктів. Лише один екземпляр, що походить з культурної ями кургану 20 могильника Алкалія, має сліди вторинного використання. Відзначимо, що серед розглянутих матеріалів відсутні посудини для транспортування оливкової олії, рибопродуктів, а ідентифіковані різновиди амфор представлені виключно винною тарою. Це співвідноситься з даними письмових джерел. Так, про імпорт сарматами вина згадує Страбон (Strabo. XI, II, 3). Натомість в працях античних авторів відсутня інформація щодо вживання цими кочівниками інших продуктів, для транспортування яких використовувалась керамічна тара.

Переважає більшість знахідок амфор з сарматських пам'яток Буджака останньої третини II — першої половини III ст. н. е. належить до виробництва Гераклеї Понтійської. Таку популярність гераклеїського вина у кочівників можна пояснити не лише його відносно дешевою чи смаковими уподобаннями покупців. Невеликі розміри посудин різновидів C IVC та C IVD₁ за С. Ю. Внуковим сприяли транспортуванню їх суходолом на великій відстані.

Останнє спостереження може стосуватись і амфор варіанту I B за А. Опайцем, виготовлені

них у Нижньому Подунав'ї. Проте цей різновид керамічної тари у матеріалах варварських пам'яток Буджака представлений лише одним екземпляром.

Слід відзначити, що вишукані, екзотичні сорти вин не набули поширення у сарматів. Так серед розглянутих нами амфор немає посудин, які можна було б з впевненістю віднести до продукції виробничих центрів Середземномор'я. Натомість, фрагменти східносередземноморської тари, хоч і в невеликій кількості, зустрічаються під час дослідження городища Ніконій (Бруяко, Дзиговский, Секерская 2008, с. 33, рис. 9: 3; 10: 2) та неукріплених поселень Нижнього Подністров'я (Малюкевич 1991, с. 75, рис. 2: 20), котрі пов'язують з пізньоскіфською археологічною культурою. Матеріали цих пам'яток свідчать, що до осілого варварського населення — сусідів сарматських племен, також надходили боспорські вина, хоча найбільшою популярністю користувався напій, виготовлений у Гераклеї Понтійській (Малюкевич 1991, с. 75, рис. 2: 4, 17; 3: 11, 12, 18—20; Бруяко, Дзиговский, Секерская 2008, с. 29, 31, рис. 9: 5, 6; 10: 3—5). Товари у амфорах ввозились сюди з Тіри, яка відігравала роль важливого центру посередницької торгівлі між античними містами Причорномор'я, Середземномор'я та варварським населенням Нижнього Подністров'я. Можливо, саме торговці з Тіри були основними постачальниками вина сарматським племенам Буджака. Частина товарів, ймовірно, надходила до них в результаті «малої прикордонної торгівлі» з Нижньої Мезії, через опорні пункти Римської імперії, розташовані на лівому березі р. Дунай — кастелі Барбоши та Каргал (Орлівка) (Рога, 2016, р. 219). Цим шляхом до сарматів могли ввозити посудини варіанту I B за А. Опайцем та окремі партії пізньогераклеїських амфор. З Нижньої Мезії або Дакії могла потрапити до степовиків амфора, що була знайдена в похованні 2 кургану 2 біля с. Михайлівка (Дзиговский, Масюта, у друці).

Можна констатувати приблизно однакове кількісне співвідношення амфор різновидів C IVC та C IVD₁ на сарматських пам'ятках Буджака. Вочевидь, надходження вина відбувалось якщо і не безперервно, то без істотних перебоїв у поставках. Інтенсивним торговельним контактам у пониззі Дунай-Дністровського межиріччя сприяла стабільна воєнно-політична обстановка в регіоні.

У другій половині III ст. н. е. обсяги надходження амфornoї тари до Буджака істотно зменшуються. Одиначні знахідки пізньогераклеїських амфор підваріанту C IVD₂ за С. Ю. Внуковим походять з могильника Градешка, розташованого біля переправи через р. Дунай. Ці кардинальні зміни стали наслідком «скіфських» («готських») воєн 238—270 рр. н. е. В результаті цих катастрофічних подій були розірвані торговельні відносини у Причорномор'ї, зазнала

1. Шифр: ИзАЭ-79, Нагорное, к. 1, тризна, № 22.

руйнувань Гераклея Понтійська (Внуков, 2016, с. 43), а сарматські племена займають тепер не весь Буджак, а лише пониззя Дунаю (Дзиговський 2013, с. 629).

Таким чином, аналіз керамічної тари дозволив встановити, що пік амфорного імпорту сарматів Буджака припадає на останню третину II — середину III ст. н. е. Основним товаром, котрий ввозився у керамічній тарі, було гераклейське вино, тоді як частка продукції з Нижнього Подунав'я та нелокалізованих виробничих центрів була незначною. Вочевидь, ці амфори надходили з Тіри та Нижньої Мезії в результаті торговельно-посередницьких операцій. Амфорна тара другої половини III ст. н. е. представлена виключно виробами Гераклеї Понтійської.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамов, А. П. 1993. Античные амфоры. Периодизация и хронология. *Боспорский сборник*, 3, с. 4-135.
- Алексеева, Е. М. 1997. *Античный город Горгилия*. Москва: Эдиториал УРСС.
- Бруяко, И. В., Дзиговский, А. Н., Секерская, Н. М. 2008. *Никоний римской эпохи*. Материалы по археологии Северного Причерноморья, 10. Монографическая серия, 1. Одесса: СМІЛ.
- Васильев, А. А., Дзиговский, А. Н. 2003. Еще раз к хронологии позднейших сарматских древностей Буджака. *Stratum plus*, 4, с. 315-334.
- Внуков, С. Ю. 2003. *Причерноморские амфоры I в. до н. э. — II в. н. э. (морфология)*. Москва: ИА РАН.
- Внуков, С. Ю. 2006. *Причерноморские амфоры I в. до н. э. — II в. н. э. II*: Петрография, хронология, проблемы торговли. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Внуков, С. Ю. 2013. Амфоры римского времени городища Кара-Тобе. *Древности Боспора*, 17, с. 21-54.
- Внуков, С. Ю. 2016. Еще раз о типологии, эволюции и хронологии светлоглиняных (позднегераклейских) узкогорлых амфор. *Российская археология*, 2, с. 36-47.
- Голофаст, Л. А. 2010. Амфорная тара из раскопок зольника римского времени у подножия горы Митридат в Керчи. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XVI, с. 82-139.
- Гросу, В. И. 1990. *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*. Кишинев: Штиинца.
- Гудкова, А. В., Добролюбовский, А. О., Тощев, Г. Н., Фокеев, М. М. 1979. *Отчет о работе Измаильской новостроечной экспедиции Института археологии АН УССР в 1979 г.* Научный архив Одесского археологического музея НАН Украины, д. 88254/1.
- Гудкова, А. В., Фокеев, М. М. 1984. *Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I—IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.
- Гудкова, А. В., Редина, Е. Ф. 1999. Сарматский могильник Градешка в низовьях Дуная. *Старожитності Північного Причорномор'я і Криму*, VII, с. 177-193.
- Диденко, С. В. 2014. Хронология светлоглиняных узкогорлых амфор типов Шелов D и F (по материалам погребальных комплексов). *Оіт*, 4: Черняхівська культура. До 120-річчя від дня народження В. П. Петрова, с. 34-48.
- Дзиговский, А. Н. 2013. Сарматы. В: Бруяко, И. В., Самойлова, Т. Л. (ред.). *Древние культуры Северо-Западного Причерноморья*. Одесса: СМІЛ, с. 597-630.
- Дзиговский, А. Н., Масюта, Д. А. 2020. Об одном типе светлоглиняных узкогорлых амфор из сарматского кургана у с. Михайловка (у друці).
- Дзиговский, А. Н., Субботин, Л. В. 1986. О верхней дате сарматских памятников понизовья Дуная Сарматы. В: Станко, В. Н. (ред.). *Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 150-157.
- Зеест, И. Б. 1960. *Керамическая тара Боспора*. Материалы и исследования по археологии СССР, 83. Москва: Наука.
- Иванова, О. С. 2013. Амфоры позднеимского времени из раскопок Мангупа. В: Храпунов, И. Н. (ред.). *Крым в сарматскую эпоху (II в. до н. э. — IV в. н. э.)*. Симферополь; Бахчисарай: Доля, с. 93-154.
- Ильяшенко, С. М. 2013. *Стандартные dipinti на узкогорлых светлоглиняных амфорах Танаиса и его округи III—IV вв. н. э.* Боспорские исследования, XXIX. Керчь.
- Кленина, Е. Ю. 2004. *Керамические сосуды II—III вв. н. э. из усадьбы «Близнецы» (Хора Херсонеса Таврического)*. Poznan: Instytut Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Крапивина, В. В. 1993. *Ольвия. Материальная культура I—IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.
- Кропоткин, В. В. 1970. *Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.)*. Свод археологических источников, Д 1-27. Москва: Наука.
- Малкокевич, А. Е. 1991. О торговых контактах поселений Нижнего Поднестровья в первые века н. э. В: Ванчугов, В. П. (ред.). *Северо-Западное Причерноморье — контактная зона древних культур*. Киев: Наукова думка, с. 71-82.
- Рикман, Э. А., Хынку, В. Г. 1970. Погребение II в. н. э. у с. Первомайск (Молдавия). *Материалы и исследования по археологии СССР*, 176, с. 35-37.
- Симоненко, А. В. 2011. *Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Субботин, Л. В., Тощев, Г. Н., Фокеев, М. М. 1985. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1985 г.* Научный архив Одесского археологического музея НАН Украины, д. 93021.
- Субботин, Л. В., Дзиговский, А. Н., Фокеев, М. М., Сапожников, И. В. 1987. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1987 г.* Научный архив Одесского археологического музея НАН Украины, д. 93022.
- Труфанов, А. А. 2009. Хронология могильников Предгорного Крыма I в. до н. э. — III в. н. э. *Stratum plus*, 4, с. 117-328.
- Шелов, Д. Б. 1978. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология. *Краткие сообщения ИА АН СССР*, 156, с. 16-21.
- Штаерман, Е. М. 1951. Керамические клейма из Тирь: в связи с вопросом о клеймах неизвестных центров, *Краткие сообщения ИА АН СССР*, XXXVI, с. 31-49.
- Щукин, М. Б. 1968. Вопросы хронологии черняховской культуры и находки амфор. *Советская археология*, 2, с. 41-51.
- Юрочкин, В. Ю., Труфанов, А. А. 2007. Хронология могильников Центрального и Юго-Западного Крыма 3—4 вв. н. э. В: Зайцев, Ю. П., Мордвинцева, В. И. (ред.). *Древняя Таврика*. Симферополь: Универсум, с. 359-382.

Abadie-Reynal, C. 1999. Les Amphores romaines en mer Noire (Ier—IVe s.). In: Garlan, Y. (ed.). *Production et Commerce des amphores anciennes en Mer Noire*. Aix-en-Provence: De l'Université de Provence, p. 255-264.

Arsen'eva, T., Kassab Tezgör, D., Naumenko, S. 1997. Un dépotoir d'atelier d'amphores à pâte claire. Commerce entre Héraclée du Pont et Tanaïs à l'époque romaine. *Anatolia Antiqua*, V, p. 187-198.

Bezczeky, T. 2013. *The Amphorae of Roman Ephesus*. Forschungen in Ephesos, XV, 1. Wien: ÖAW.

Bjelajac, L. 1996. *Amfore gornjo mezijskog Podunavlja*. Belgrade: Arheološki Institut.

Dyczek, P. 2001. *Roman Amphorae of the 1st—3rd Centuries AD Found on the Lower Danube*. Typology. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Hayes, J. W. 1983. The villa Dionysos excavations, Knossos: The pottery. *The British School at Athens*, 78, p. 97-169.

Khalvashi, M. 2010. Roman Amphorae from Gonioparasus. *Varia Anatolica*, XXI: Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Patabs I. Actes de la Table Ronde internationale de Batoumi et Trabzon, 27—29 Avril 2006, p. 33-34.

Opaiț, A. 1980. Consideratii preliminare asupra amforelor romane si romano-bizantine din Dobrogea. *Peuce*, 8, p. 291-327.

Opaiț, A. 2003. «Table» amphora versus «Table» pitcher in the Roman Dobrudja. *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta*, 38, p. 215-218.

Opaiț, A. 2010. Pontic Wine in the Athenian Market. In: *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον ελλαδικό χώρο (3^{ος}—7^{ος} αι. μ. Χ.): επιστημονική συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12—16 Νοεμβρίου 2006*. Θεσσαλονίκη, p. 108-130.

Opaiț, A. 2017. On the local production and imports of wine in the Pontic and Lower Danube regions (1st century BC to 7th century AD). An overview. *Études alexandrines*, 43: Late Roman Coarse Wares, 5: Late Roman coarse wares, cooking wares and amphorae in the Mediterranean: archaeology and archaeometry, p. 579-612.

Opaiț, A., Paraschiv, D. 2013. On the Wine, Olive Oil and Fish Supply of the Countryside in Roman Dobrudja (1st—3rd Centuries AD). *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*, III: Actes de la Table Ronde internationale de Costanța, 6—10 octobre 2009, p. 317-333.

Panella, C. 1986. Oriente ed Occidente: considerazioni su alcune anfore «Egee» di età imperiale a Ostia. *Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII, p. 609-635.

Paraschiv, D. 2013. Les amphores romaines d'Héraclée du Pont en Dobroudja. In: *The Bosphorus: gateway between the Ancient West and East (1st Millennium BC — 5th Century AD): proceedings of the Fourth International Congress on Black Sea antiquities Istanbul, 1st—18th September 2009*. Oxford: Archaeopress, p. 213-217.

Peacock, D., Williams, D. 1991. *Amphorae and the Roman economy: An Introductory Guide*. London; New York: Longman.

Popa, A. 2016. Roman Amphorae beyond the frontiers of the Roman provinces of Dacia and Moesia Inferior. *Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum*, 14: *Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and Their Relations with the Roman Empire*, p. 203-242.

Rădulescu, A. 1976. Amfore romane și romano-bizantine din Scythia Minor. *Pontica*, IX, p. 99-114.

Scorpan, C. 1977. Contribution à la connaissance de certains types céramiques romana-byzantins (IV—VII siècles) dans l'espace Istro-Pontique. *Dacia*, XXI, p. 269-297.

REFERENCES

Abramov, A. P. 1993. Antichnyye amfory. Periodizatsiya i khronologiya. *Bosporskiy sbornik*, 3, s. 4-135.

Alekseyeva, E. M. 1997. *Antichnyy gorod Gorgippiya*. Moskva: Editorial URSS.

Bruyako, I. V., Dzigovskiy, A. N., Sekerskaya, N. M. 2008. *Nikoniya rimskoy epokhi*. Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomoria, 10. Monograficheskaya seriya, 1. Odessa: SMIL.

Vasilyev, A. A., Dzigovskiy, A. N. 2003. Eshche raz k khronologii pozdneyshikh sarmatskikh drevnostey Budzhaka. *Stratum plus*, 4, s. 315-334.

Vnukov, S. Yu. 2003. *Prichernomorskiye amfory I v. do n. e. — II v. n. e. (morfologiya)*. Moskva: IA RAN.

Vnukov S. Yu. 2006. *Prichernomorskiye amfory I v. do n. e. — II v. n. e. II: Petrografiya, khronologiya, problemy trgovli*. Sankt-Peterburg: Aleteyya.

Vnukov, S. Yu. 2013. Amfory rimskogo vremeni gorodishcha Kara-Tobe. *Drevnosti Bospora*, 17, s. 21-54.

Vnukov, S. Yu. 2016. Eshche raz o tipologii. evolyutsii i khronologii svetloglinyanykh (pozdnegerakleyskikh) uzkogorlykh amfor. *Rossiyskaya arkheologiya*, 2, s. 36-47.

Golofast, L. A. 2010. Amfornaya tara iz raskopok zolnika rimskogo vremeni u podnozhiya gory Mitridat v Kerchi. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XVI, s. 82-139.

Grosu, V. I. 1990. *Khronologiya pamyatnikov sarmatskoy kultury Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurechya*. Kishinev: Shtiintsa.

Gudkova, A. V., Dobrolyubskiy, A. O., Toshchev, G. N., Fokoyev, M. M. 1979. *Otchet o rabote Izmail'skoy novostroyechnoy ekspeditsii Instituta arkheologii AN USSR v 1979 g.* Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy, d. 88254/1.

Gudkova, A. V., Fokeyev, M. M. 1984. *Zemledeltsy i kochevniki v nizoviakh Dunaya I—IV vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka.

Gudkova, A. V., Redina, E. F. 1999. Sarmatskiy mogilnik Gradeshka v nizoviakh Dunaya. *Starozhytnosti Pivnichnoho Prychornomoria i Krymu*, VII, s. 177-193.

Didenko, S. V. 2014. Khronologiya svetloglinyanykh uzkogorlykh amfor tipov Shelov D i F (po materialam pogrebalnykh kompleksov). *Oium*, 4: Cherniakhivska kultura. Do 120-ric'hchia vid dnia narodzhennia V. P. Petrova, s. 34-48.

Dzigovskiy, A. N. 2013. Sarmaty. In: Bruyako, I. V., Samoylova, T. L. (eds.). *Drevniye kultury Severo-Zapadnogo Prichernomoria*. Odessa: SMIL, s. 597-630.

Dzigovskiy, A. N., Masyuta, D. A. 2020. Ob odnom tipe svetloglinyanykh uzkogorlykh amfor iz sarmatskogo kurgana u s. Mikhaylovka (u drutsi).

Dzigovskiy, A. N., Subbotin, L. V. 1986. O verkhney date sarmatskikh pamyatnikov ponizovia Dunaya Sarmaty. In: Stanko, V. N. (ed.). *Issledovaniya po arkheologii Severo-Zapadnogo Prichernomoria*. Kiev: Naukova dumka, s. 150-157.

Zeyest, I. B. 1960. *Keramicheskaya tara Bospora*. Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR, 83. Moskva: Nauka.

Ivanova, O. S. 2013. Amfory pozdnierimskogo vremeni iz raskopok Mangupa. In: Khrapunov, I. N. (ed.). *Krym v sarmatskoy epokhu (II v. do n. e. — IV v. n. e.)*. Simferopol; Bakhchisaray: Dolya, s. 93-154.

Iliashenko, S. M. 2013. *Standartnyye dipinti na uzkogorlykh svetloglinyanykh amforakh Tanaisa i ego okrugy III—IV vv. n. e.* Bosporskiye issledovaniya, XXIX. Kerch.

Klenina, E. Yu. 2004. *Keramicheskiye sosudy II—III vv. n. e. iz usadby «Bliznetsy» (Khora Khersonesa Tavricheskogo)*. Poznan: Instytut Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.

Krapivina, V. V. 1993. *Olviya. Materialnaya kultura I—IV vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka.

Kropotkin, V. V. 1970. *Rimskiy importnyye izdeliya v Vostochnoy Evrope (II v. do n. e. — V v. n. e.)*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D 1-27. Moskva: Nauka.

Malyukevich, A. E. 1991. O torgovykh kontaktakh poseleniy Nizhnego Podnestrovia v pervyye veka n. e. In: Vanchugov, V. P. (ed.). *Severo-Zapadnoye Prichernomor'ye — kontaktnaya zona drevnikh kultur*. Kiev: Naukova dumka, s. 71-82.

Rikman, E. A., Khyunku, B. G. 1970. Pogrebeniye II v. n. e. u s. Pervomaysk (Moldaviya). *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 176, s. 35-37.

Simonenko, A. V. 2011. *Rimskiy import u sarmatov Severnogo Prichernomoria*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya.

Subbotin, L. V., Toshchev, G. N., Fokeyev, M. M. 1985. *Otchet o rabote Dunay-Dnestrovskoy novostroyechnoy eks-*

peditsii v 1985 g. Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy, d. 93021.

Subbotin, L. V., Dzigovskiy, A. N., Fokeyev, M. M., Sapozhnikov, I. V. 1987. *Otchet o rabote Dunay-Dnestrovskoy novostroyechnoy ekspeditsii v 1987 g.* Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy, d. 93022.

Trufanov, A. A. 2009. Khronologiya mogilnikov Predgornogo Kryma I v. do n. e. — III v. n. e. *Stratum plus*, 4, s. 117-328.

Shelov, D. B. 1978. Uzkogorlyye svetloglinyanye amfory pervykh vekov nashey ery. Klassifikatsiya i khronologiya. *Kratkiye soobshcheniya IA AN SSSR*, 156, s. 16-21.

Shtayerman, E. M. 1951. Keramicheskiye kleyma iz Tiry: v svyazi s voprosom o kleymaks neizvestnykh tsetrov. *Kratkiye soobshcheniya IA AN SSSR*, XXXVI, s. 31-49.

Shchukin, M. B. 1968. Voprosy khronologii chernyakhovskoy kultury i nakhodki amfor. *Sovetskaya arkheologiya*, 2, s. 41-51.

Yurochkin, V. Yu., Trufanov, A. A. 2007. Khronologiya mogilnikov Tsentralnogo i Yugo-Zapadnogo Kryma 3—4 vv. n. e. In: Zaytsev, Yu. P., Mordvintseva, V. I. (ed.). *Drevnyaya Tavrika*. Simferopol: Universum, s. 359-382.

Abadie-Reynal, C. 1999. Les Amphores romaines en mer Noire (Ier—IVe s.). In: Garlan, Y. (ed.). *Production et Commerce des amphores anciennes en Mer Noire*. Aix-en-Provence: De l'Université de Provence, p. 255-264.

Arsen'eva, T., Kassab Tezgör, D., Naumenko, S. 1997. Un dépôt d'atelier d'amphores à pâte claire. Commerce entre Héraclée du Pont et Tanaïs à l'époque romaine. *Anatolia Antiqua*, V, p. 187-198.

Bezczky, T. 2013. *The Amphorae of Roman Ephesus*. Forschungen in Ephesos, XV, 1. Wien: ÖAW.

Bjelajac, L. 1996. *Amfore gornjo mezijskog Podunavlja*. Belgrade: Arheološki Institut.

Dyczek, P. 2001. *Roman Amphorae of the 1st—3rd Centuries AD Found on the Lower Danube. Typology*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Hayes, J. W. 1983. The villa Dionysos excavations, Knossos: The pottery. *The British School at Athens*, 78, p. 97-169.

Khalvashi, M. 2010. Roman Amphorae from Gonio-Apsarus. *Varia Anatolica*, XXI: Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Patabs I. Actes de la Table Ronde internationale de Batoumi et Trabzon, 27—29 Avril 2006, p. 33-34.

Opaït, A. 1980. Consideratii preliminare asupra amforelor romane si romano-bizantine din Dobrogea. *Peuce*, 8, p. 291-327.

Opaït, A. 2003. «Table» amphora versus «Table» pitcher in the Roman Dobrudja. *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta*, 38, p. 215-218.

Opaït, A. 2010. Pontic Wine in the Athenian Market. In: *Κεραμική της Υστερης Αρχαιότητας από τον ελληνικό χώρο (3^{ος}—7^{ος} αι. μ. Χ.): επιστημονική συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12—16 Νοεμβρίου 2006*. Θεσσαλονίκης, p. 108-130.

Opaït, A. 2017. On the local production and imports of wine in the Pontic and Lower Danube regions (1st century BC to 7th century AD). An overview. *Études alexandrines*, 43: Late Roman Coarse Wares, 5: Late Roman coarse wares, cooking wares and amphorae in the Mediterranean: archaeology and archaeometry, p. 579-612.

Opaït, A., Paraschiv, D. 2013. On the Wine, Olive Oil and Fish Supply of the Countryside in Roman Dobroudja (1st—3rd Centuries AD). *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*, III: Actes de la Table Ronde internationale de Costanța, 6—10 octobre 2009, p. 317-333.

Panella, C. 1986. Oriente ed Occidente: considerazioni su alcune anfore «Egee» di età imperiale a Ostia. *Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII, p. 609-635.

Paraschiv, D. 2013. Les amphores romaines d'Héraclée du Pont en Dobroudja. In: *The Bosphorus: gateway between the Ancient West and East (1st Millennium BC — 5th Century AD): proceedings of the Fourth International Congress on Black Sea antiquities Istanbul, 14th—18th September 2009*. Oxford: Archaeopress, p. 213-217.

Peacock, D., Williams, D. 1991. *Amphorae and the Roman economy: An Introductory Guide*. London; New York: Longman.

Popa, A. 2016. Roman Amphorae beyond the frontiers of the Roman provinces of Dacia and Moesia Inferior. *Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum*, 14: *Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and Their Relations with the Roman Empire*, p. 203-242.

Rădulescu, A. 1976. Amfore romane și romano-bizantine din Scythia Minor. *Pontica*, IX, p. 99-114.

Scorpan, C. 1977. Contribution à la connaissance de certains types céramiques romana-byzantins (IV—VII siècles) dans l'espace Istro-Pontique. *Dacia*, XXI, p. 269-297.

O. M. Dzygovskiy, D. O. Masyuta

TRANSPORT AMPHORAE FROM THE SARMATIAN BURIAL GROUNDS OF BUDJAK (the Last Third of 2nd—3rd Cent. AD)

The transport amphorae discovered in the Budjak's Sarmatian burial assemblages of the last third of 2nd—3rd century AD are analyzed in the paper. These containers collection consists of the amphorae of variation C IVC and C IVD by S. Yu. Vnukov, variation I B by A. Opaït and the vessels of undefined kind. In its turn, amphorae C IVD could be divided on subvariation C IVD₁ and C IVD₂. Among the researched materials the containers for olive oil, fish products transportation are absent and identified variation of amphorae are presented exceptionally the wine vessels. The big majority of Budjak's Sarmatian's sites amphorae of marked time belong to the production of Heraclea Pontica. Such popularity of Heracleian wine among the nomads we can explain not only by its relative cheapness or by taste partialities of its buyers. The small sizes of vessels of variation C IVC and C IVD by S. Yu. Vnukov helped forward to their transportation by land on the big distances. The recent notice can regard also the amphorae of variation I B by A. Opaït, produced in Lower Danube area. The main wine suppliers to the Sarmatian population of Budjak, were, apparently, the merchants from Tyras, the part of goods came from the «little border trade» with Lower Moesia and Dacia. The peak of amphorae containers entrance to Budjak accounts for the last third of 2nd — the middle of second quarter of 3rd c. AD., which was helped forward by the stable war-political appointments in the region. In the second half of 3rd c. AD. the entrance volume of these containers on the researched territory greatly decline, that, in its turn, was connected with the «Scythian» («Gothic») wars of 238—270 years AD.

Keywords: Roman time, Budjak steppe, Sarmatian burial mounds, amphorae, wine vessels.

Одержано 1.06.2020

ДЗИГОВСЬКИЙ Олександр Миколайович, доктор історичних наук, професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Єлизаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна.

DZYGOVSKIY Oleksandr M., Doctor of Historical Sciences, professor, Odessa, I. I. Mechnikov National University, Elisavetinskaya, 12, Odessa, 65082, Ukraine.

E-mail: dzygovskiy@gmail.com.

МАСЮТА Денис Олександрович, молодший науковий співробітник, Одеський археологічний музей НАН України, Ланжеронівська, 4, Одеса, 650100, Україна.

MASYUTA Denis A., Research Officer, Odessa Archaeological Museum of National Academy of Sciences of Ukraine, Lanzheronovskaya 4, Odessa, 65000, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-3722-154X, e-mail: masuta.denis@gmail.com.